

Értékek és nehézségek irodalomoktatásunkban

Szekeres Nikoletta interjúja

Fábian Lászlóval

Fábian László magyar nyelv és irodalom, illetve mozgóképkultúra és médiaismeret szakos kutatótanárral, az ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium vezetőtanárával beszélgettünk az oktatás és a magyartanítás állapotáról, a tanári státusz helyzetéről.

▼ **Az utóbbi években erősen devalválódott a bölcsészettudományok elismertsége, amit jól tükröznek a felvételi jelentkezési arányok, nem beszélve a tanári pálya egyre kevésbé hívogató lehetőségéről. Mi ma az irodalom és az irodalomtanítás szerepe egy általános, középszintű gimnáziumi érettségire készülő közeg esetében?**

✓ Sajnos a devalválódás nemcsak az irodalomoktatást, hanem az egész közoktatást érinti, sőt ugyanúgy a felsőoktatás problémája is. Vercors híres regénye, a *Tropi-komédia* mottóként a Templemore-tól vett alábbi idézettel kezdődik: „Minden bajunk forrása, hogy az emberek nem tudják, micsodák, és nem értenek egyet abban, hogy mik akarnak lenni.”

Ha mindezeket tágabb területünkre, az edukációra vetítjük, az a helyzet, hogy jelen pillanatban sajnos nem érzékelni megfontolt, átgondolt szakmai koncepciót, víziót – hangsúlyozom, szakmai alapon állót – azzal kapcsolatban, mi a célunk az oktatással, milyen szerepet szánunk a tudásnak, és ez nagyon nagy baj.

Mindez természetesen szorosan összefügg az irodalomoktatás ügyével is, ugyanis mivel komoly érték- és identitásválság van az oktatás szerepével kapcsolatban, annak mintegy következménye, természetes velejárója, hogy az irodalom és a nyelvtan oktatása sincs a helyén. Az én fejemben olyan vízió él az oktatás társadalmi státusáról, aminek az elmúlt évtizedekben még csak az irányába sem indultunk el. Az irodalomoktatásnak ebben a koncepcióban elsősorban műveltségi szerepe van, innovatív, tehát a kreativitást, a gondolkodást és a kooperációt erősíti, egyúttal olyan készségeket és képességeket fejleszt, amelyek ténylegesen értékesek és fontosak a diákok számára. Hiszek abban, hogy a lexikális tudásnak is van relevanciája, de semmiképpen sem abban a formában, ahogy azt ma gondoljuk. Tehát röviden az a válaszom a kérdésre, hogy ahogy sajnos az oktatás sem, úgy érzésem szerint az irodalomoktatás sem a neki megfelelő helyen szerepel a társadalom értékrendjében.

▼ **Mennyire lehet átvinni azt az irodalmat, ami a szöveggyűjteményben van, hogyan olvassák ma a fiatalok a „kötelező” szövegeket?**

✓ Egy budapesti elitgimnáziumból – bár nagyon nem szeretem ezt a kategóriát – el tudom mondani, hogy nálunk az esetek jelentős részében a gyerekek elolvassák azt, amit kérünk tőlük, sőt, még akár élvezik is, kreatívan tudnak problémákhoz viszonyulni, de sajnos ez a teljes oktatási rendszerre nem jellemző. Az irodalomoktatás sajnos nincs abban a pozícióban, amire valójában hivatott lenne.

▼ **És mi lenne ez a szerep?**

✓ Elsősorban az, hogy gondolkodásra tanítsuk a gyerekeket és a fiatalokat. Segítsük őket abban, hogy megtalálják, mi az, amire szükségük van ahhoz, hogy önmagukat megtalálva, boldogan és kiegyensúlyozottan létezzenek a társadalomban. Természetesen fontosak a munkaerőpiac elvárásai is, de én úgy gondolom, hogy nem ez a legfontosabb szempont. Ma kimondottan népszerű az a hangoztatni, hogy az oktatás a munkaerőpiacra képez, csak ez egyrészt így, ebben a formában nem igaz, másrészt a munkaerőpiac elvárásai olyan gyakran váltakoznak, hogy ahhoz valójában nem is lehet alkalmazkodni egy harminc-negyven éven át futó oktatási reform során, így az erre épített modell csakis elhibázott lehet. Megvan a recept egyébként, ami jól megmutatja, mi lenne a tanítás, a tananyag szerepe, gondoljunk csak Széchenyi méltán híres mondatára: „kiművelt emberfők sokasága”.

► Régi közhely, hogy Magyarországon óriási különbség van középiskola és középiskola között. Ha csak a finn modellre gondolunk, látható, hogy – ha nem is egy nap alatt, de – lenne megoldás az egyre nyíló olló zárására. Mit gondolsz erről a jelenségről?

► Erről szerintem minden épeszű ember azt gondolja, hogy nincs rendjén. Az, hogy a vertikális és horizontális mobilitás lényegében nem működik Magyarországon, az emberi és társadalmi szinten is katasztrofális, hiszen tulajdonképpen csupán szilárd társadalmi öntőformák léteznek. Kicsit bizarr és cinikus is egyszerre, hogy negyven-ötven évvel ezelőtt sokkal inkább jellemző volt a mobilitás jelensége, amit jól láthatunk akár a jelenkor politikai, gazdasági, értelmiségi, művészi elitjét szemlélve is. Sajnos szociológiai közhely, de ma egy hátrányos helyzetű, kistérségi, falusi közegebe születő gyerek nagyon rossz eséllyel indul ahhoz képest, aki értelmiségi vagy gazdaságilag prosperáló helyre születik. Ha már emlegettük a finneket, jól látszik, hogy az ő modelljük a társadalmi mobilitást is erősíti. Bármelyik finn városban iratkozik is be az általános iskolába, a papírforma szerint (nyilván ott sem működik tökéletesen, de messze jobb a helyzet, mint nálunk) nagyjából ugyanazt a képzést kapod, és nagyjából ugyanaz a kifutási lehetőség van a folyamat végén.

► Van arról pontos adat, hogyan fest ez a kép a gimnáziumok között?

► Statisztikák, amelyek módszertanukban nem mindig és mindenki számára egyértelműek, vannak. Ilyen a száz legjobb gimnázium évenkénti listája, ahol olyan dolgokat is mérnek, amelyekről valójában fogalmuk sincs az embereknek. Például az emelt szintű érettségizők és a nyelvvizsgálók eredményei, a kompetenciamérések statisztikai tapasztalatai, az OKTV-helyezések és még számtalan egyéb tényező, amelyek azonban nem biztos, hogy önmagukban képesek meghatározni, jó iskola-e az adott gimnázium, vagy sem. Persze valamilyen irányokat azért kirajzolnak ezek az adatok is, azt mindenképpen, hogy hihetetlen nagyra nyílt az olló, és hatalmas a különbség az elit- és a tömegképzés között, miközben a tömegképzésben részt vevők aránya óriási, az elitképzés köre egyre szűkül. Ez ma az egyik legnagyobb társadalmi probléma Magyarországon, és az oktatás szerepe az is lenne, hogy ezeket az ordító különbségeket megszüntesse. Az oktatás számtalan társadalmi problémára lehetne gyógyír, például az együttműködés kultúrájának meghonosítására, a társadalmi különbségek és hátrányok korrigálására, de ehhez nagyon sok minden kellene változtatni.

Ebben a folyamatban nulladik lépésként (az általad említett finn modell kidolgozásának kezdetén is ez volt a legfontosabb) a mindenkori politikai és gazdasági elit szereplőinek meg kellene állapodniuk abban, hogy javítani szeretnének az oktatás helyzetén, mert azt gondolják, hogy az oktatás stratégiai ágazat. Vajon hol van ez vagy legalább az erre való törekvés ma Magyarországon? A legszomorúbb szerintem az, hogy láthatóan nagyon kevesen gondolják úgy, hogy ténylegesen stratégiai ágazat az oktatás, cserébe viszont párbeszéd sincs erről a kérdésről. Szakmai és társadalmi párbeszédre lenne szükség, hiszen a szülőknek is rengeteg észrevétele és gondolata lehet ezzel összefüggésben. Legutóbb – kényszerű okokból – éppen a COVID-helyzetben szembesülhetett jelentős részük olyan oktatási problémákkal, amelyek egyébként a rendszernek már régóta velejárói. Ugyanis az a helyzet, hogy eddig sem a rendszer működött jól, hanem vannak elhivatott kollegák, akik hihetetlen módon megszállott képviselői a szakmájuknak, és akik akár még a megalázó körülmények ellenére is az utolsó töltényig küzdenek. Én is úgy érzékelem, hogy társadalmi és gazdasági értelemben is méltatlan helyzetben van az egész pedagógustársadalom, az pedig egyáltalán nincs rendjén, hogy a „kényszerhelyzet szüli a hőst”.

► Ha kitégítjük a perspektívát, a méltatlan helyzet az egész (bölcsészet)tudományos és bölcsész-pályára vonatkozatható...

► Ez pontosan így van. Ráadásul a pedagóguspályán egyre kevesebben vannak, kevesebben, mint ahány pedagógusra szükség lenne. Lehet erre azt mondani, hogy nem gond, össze lehet vonni osztályokat, be lehet küldeni több órára egy tanárt, de valójában pedagógushiány van ma Magyarországon, és a bajt csak tetézi, hogy a legfrissebb adatok szerint az eleve csökkenő számot jelentő hat-ezer végzett tanár szakos helyett már csak két-háromezren helyezkednek el a pályán. Sőt, ezzel párhuzamosan sajnos a pedagógus korfa is egyre magasabb átlagéletkort mutat. Egy OECD-jelentés szerint a jól teljesítő oktatási rendszerekben csakis az arra alkalmas emberek válnak tanárrá, azaz már komoly a verseny az egyetemi helyekért is, presztízse van a tanári pályának. Ráadásul a jelentkezők a képzési folyamat végére elhivatott, alkalmas és hatékony oktatókká válnak, akik tanítani szeretnének.

▼ **Olyan oktatási intézményben tanítasz, ahol a pedagógus-továbbképzéssel is kapcsolatban állsz. Milyen problémákkal szembesülsz?**

▼ Én elsősorban magyar és média szakos jelöltekkel találkozom. Egyrészt azt látom, hogy nagyon sokszor úgy kerülnek hozzánk negyed-ötödéven a hallgatók, hogy motivációjukat veszítették, részben az egyetemi képzésük során, részben pedig azt a társadalmi helyzetet látva, ami a tanárszereppel függ össze. Egészen egyszerűen kiszámolják, hogy ezért a pénzért, ezért a státuszért nem éri meg tanárnak menni.

▼ **Talán azok az emberek, akiknek nincsenek közvetlen élményeik, nem is hiszik el, hogy a pedagógusok kezdő fizetesként 160 000 forintot visznek haza...**

Sajnos ezzel kapcsolatban is gyakran jelennek meg a valóságot eltorzító információk. Az eredeti tervek szerint az életpályamodellként beharangozott reform a mindenkori minimálbér kétszerezésében rögzítette volna a kezdő fizetés vetítési alapját, azonban egy 2014 végén benyújtott salátatörvény az aktuális, tehát a 2014-es minimálbér kétszerezésében rögzítette azt.

▼ **Magyarán az életpályamodell nem lenne ördögtől való, csak éppen a megvalósítás alakult rosszul?**

▼ Azért az életpályamoddellel kapcsolatban is érdemi vitára és sokszínűbb szakmai diskurzusra lett volna szükség. Első bevezetésekor például mindenféle egyéb pótlékot megszüntetett, ami korábban a rendszer része volt, így valóban lehettek olyan kollégák, akik már régóta a pályán voltak, és a pótlékok megszűnésével nem jártak feltétlenül jól, vagy az új, megemelt pénzük alig különbözött a régi, pótlékokkal feltornázott bérüktől. Egyébként nagyjából tizenhat évvel ezelőtt az én főállású kezdő fizetésem emlékeim szerint bruttó 90-100 000 forint körül volt, és bár ezen a rettentően méltatlan helyzeten javított az életpályamodell bevezetése, de a 2014-es rögzítés önmagáért beszél. Jelenleg 150 000 forint a (nem diplomás) minimálbér, tehát a módosítás miatt nekem is és minden kollégámnak csak az alapbéréből havonta hiányzik bruttó 100 000 forint. Ráadásul más szakmákban, amiket szintén az öregségi nyugdíjhoz vagy a minimálbérhez rögzítenek, érdekes módon nem a 2010-es évek első felének minimálbéréhez kötik a fizetéseket. Ezzel kapcsolatban is a pálya presztízsének és a megfelelő érdekérvényesítésnek a hiánya a legnagyobb probléma.

▼ **És ha mindezt konkrétan a magyartanításra és az ezzel kapcsolatos szakmai kérdésekre szűkítjük?**

▼ Számomra alapvető kérdés, hogy valódi szakmai párbeszédre lenne szükség mind a NAT, mind a tankönyvek megalkotásának kérdésében, és sokféle elismert és hozzáértő szakértőnek, szakmai szervezetnek kellene részt vennie ebben a munkában. A NAT-tal sem az ideológiai determinizmus a legnagyobb probléma, bár az semmiképpen sem lehet helyes cél, hanem az, hogy nem párbeszédre és konszenzusra alapul, és hogy szakmai szempontok érvényesítése helyett, sőt leginkább azokkal szemben, egy erőből végrehajtott változtatás. Minden reformhoz idő kell, ám azt elsődlegesen a hozzáértőknek kellene megvitatniuk.

▼ **Te használsz tankönyvet, mennyiben lehet szabadon dönteni abban, hogy milyen módon használja valaki a rendelkezésre álló eszközöket?**

▼ Erre a kérdésre szokták azt mondani, hogy NAT és kerettanterv ide vagy oda, becsukod az ajtót, és ami az órán történik, az a tanár hatásköre. Amikor azonban már érettségi szabályokat változtatnak meg, és az érettségi tételekben is megjelennek azok az ideológiai szempontú megközelítések, amelyekkel te, mondjuk, szakmailag nem értesz egyet, ahogy a szakma jelentős része sem, akkor az patthelyzet. Egyedül abban bízhatok, hogy a józan ész és a bölcsesség előbb vagy utóbb helyre teszi ezt a dolgot. Mindezekről függetlenül természetesen az érettségire fel kell készítened a gyerekeket, amitől rögtön morális és etikai kérdéssé is válik az egész, hiszen te értékrendet is képviselsz, mondhatni, mintaként szolgálsz a diákjaid számára. És itt jön az igazi 22-es csapdája, azaz dilemma: biztosan az a jobb, ha azt mondd magadnak, ahogy nekik is, hogy ezt muszáj így csinálnotok, ez van? Sajnos látom annak a veszélyét, hogy sokaknak ez olyan szintű kompromisszum lehet, amit már nem léphetnek meg, így ennek következtében akár megnőhet a pályaelhagyók száma is. Olyanok is elhagyhatják így a pályát, akik szakmai döntéseket szeretnének hozni, de egész egyszerűen a körülöttük lévő világ ezt nem engedi. Ezekben a változtatásokban egyébként sokszor az látszik, hogy két „tényező” érdekeivel és véleményével nem számolnak, a tanárokéval és a diákokéval, miközben alapvetően róluk szól ez az egész rendszer.

Egyébként az egyáltalán nem új keletű jelenség, hogy a tankönyveket az ember elsősorban a diák ismerethiánya esetén használja, mondjuk, ha hiányzott, hiszen abban jó esetben megtalálja a megfelelő válaszokat a kérdéseire. Pethőné minőségi tankönyve például kifejezetten alkalmas erre. Én azt gondolom, hogy egy gimnáziumi magyarórán a tankönyv szövegének nincsen helye, csak a szöveggyűjteménynek, mert az irodalmat a tanár világlátása szerint szöveg- és/vagy problémacentrikusan kell tanítani. A történetiség és a kronológia szempontja is lényeges eleme lehet az oktatásnak, de azok mikéntjéről és hogyanjáról szakmai diskurzusra lenne szükség.

Hozzá kell tennem, hogy már rég nem erről kellene beszélgetnünk, hanem, mondjuk, arról, hogy csoportmunkában, tizennégy-tizenhat fővel hogyan lehetne/lehetne-e tutoriális rendszerben tanítani a középiskolában. Arról is már régen társadalmi és szakmai vitának kellene folynia, hogy a műveltségi területeknek, a tantárgyaknak abban a formában, ahogy az több évtizede berögzült, van-e relevanciája. Látom a saját gyerekeim oktatását, és azt gondolom, abszurd, hogy például környezetismeretet úgy tanítanak nekik, hogy a tankönyvből felolvassák a fák kérgére vonatkozó információkat, meg azt is, hogy a virágnak milyen szirmai vannak, de rendszerszinten arra nincs lehetőség, hogy kivigyék őket a természetbe, és megmutassák nekik a fák kérgét, a virágok szirmaiát. Ez is világosan mutatja, hogy az oktatásban alapvető szemléletváltásra lenne szükség. Az általános iskolában például jóval több teret kellene biztosítani a gyakorlatcentrikus oktatásnak. Emellett nagyon hiszek a tantárgyak és a műveltségterületek integrálásában és az interdiszciplinaritás jelentőségében is, hiszen az összefüggések megvilágítása megkövetelné például a történelem, a magyar és a művészetek harmonikus összekapcsolódását.

➤ **Ha nem a tankönyved hívod segítségül, mivel és hogyan készülsz az óráidra?**

✔ Rengeteg PPT-t készítek az órákra, ott a sok primer szöveg, és bevallom, nagyon sokat készülök fejben hétköznapi tevékenységek, például vezetés közben is. Mivel tényleg úgy gondolom, hogy ez hivatás, szerintem ezt másként nem is lehet csinálni. Nagyon sokat készülök egy órára, bár nyilván van már tapasztalatom, de rutinból nem szeretek tanítani. Még egy dolog fontos, amit szerintem, ha valaki távol van a pályától, nehezen ért meg: nincs két egyforma tanulócsoporthoz. Ha az ember elkészít egy óratervet, az módszertani törekvésnek nagyon jó, de a valóságban nem biztos, hogy működik. Az a jó megoldás, ha képes vagy adaptálódni a konkrét helyzethez és szituációhoz. Ebben adott esetben komoly szerep juthat az improvizáció képességének is.

➤ **Sokszor hallani ma azt a tézist, hogy a kortárs irodalmon keresztül vezet az út az olvasástól elforduló gyerekekhez. Mit gondolsz erről?**

✔ Ez is pontosan olyan vita, amit időről időre, leginkább politikai felhangokkal vagy bulvárszinten kap fel a média és a közvélemény, pedig valójában olyan fontos alapkérdés, amely komoly szakmai diskurzust érdemelne. Bevallom, én egyáltalán nem vagyok híve sem a kidobálásnak, sem az erőszakos beemelésnek (lásd mostani NAT), de tudom, hogy ha kellő időben kap egy diák egy szöveget, azzal jelentős dolgokat lehet elérni. Az *Antigoné* és az *Oidipusz király* fontos és kihagyhatatlan szöveg, de nem biztos, hogy mindenkinek akkor jó, amikor a jelenlegi tantervben szerepel, lehet, hogy érettebben kellene ezeket olvasni. Az olvasás megszerettetése és az olvasóvá nevelés folyamata bizonyítottan működőképes koncepció, ebben természetesen akár tágan is értelmezve a „kortárs-ság” fogalmát.

➤ **De a kortárs irodalomnak nemcsak az olvasóvá nevelés lenne a feladata...**

✔ Nem bizony, hiszen sok kortárs szöveg korosztályos problémákat is érint, velünk élő társadalmi ügyeket, és persze nem utolsósorban újabb és újabb poétikai megoldásokat. Ha az a célunk, hogy kiművelt emberfőket neveljünk, azaz gondolkodásra képes, az egyes helyzetekhez adaptálódni tudó embereket, akkor az is nagyon fontos, hogy kortárs irodalmi szövegeken keresztül beszélgethessünk olyan problémákról, amelyek a diákokat érdeklik és izgatják. Jelenleg a kortárs irodalom jelentősége, szerepe és státusa sajnos elenyésző a tantervben, persze azt nem vitatom, hogy a kortárs szövegek kánonba való bekerülése nehéz kérdés. Bízom azonban a kollégáim tudásában, értékítéletében és bölcsességében, hiszek a tanári szuverenitásban, és a szubszidiaritás elvéből következően azt gondolom, hogy a megfelelő szinten kell a megfelelő döntéseket meghozni, együttműködés és szakmai konszenzus alapján.